

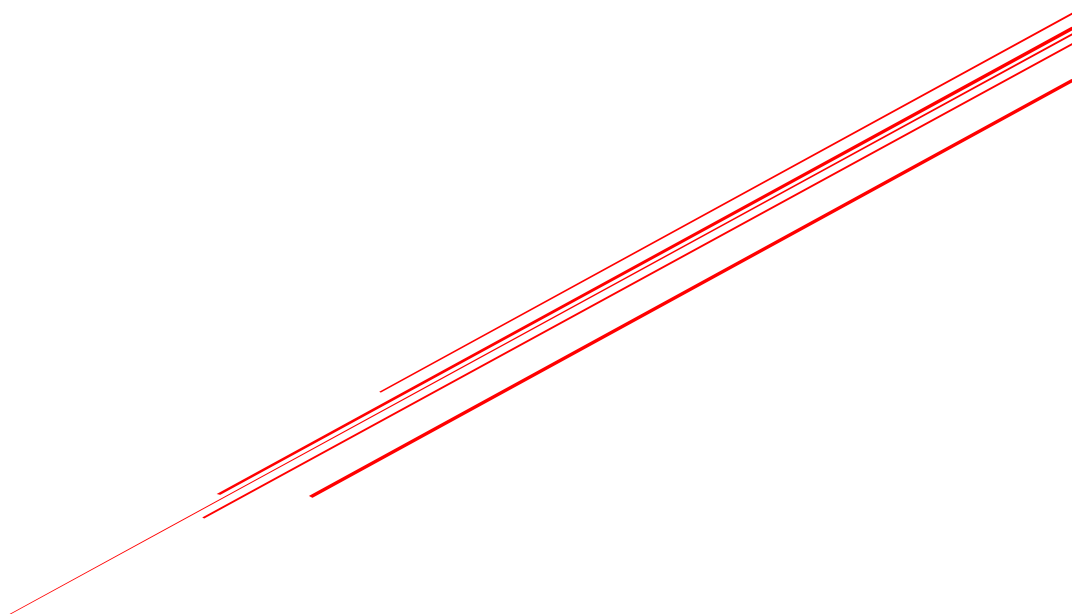

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
OP Praha – pól růstu ČR

NA NAŠÍ ŠKOLNÍ A ŽIVOTNÍ DRÁZE STARTUJEM SPOLEČNĚ V PODOLÍ V PRAZE

UMÍME SE BRÁNIT NESPRAVEDLNOSTI

ZŠ NEDVĚDOVO NÁM., PRAHA 4 PODOLÍ

MGR. SIMONA HEDBÁVNÁ, MGR. IRENA DUFKOVÁ, MGR. IVANA HAPALOVÁ, MGR. ET. BC. TOMÁŠ VINCENC

Obsah

Úvod	2
1. Základní pojmy	5
2. Vzdělávání žáků s OMJ ve vyučovacích hodinách	6
3. Programy mimo výuku.....	11
4. Žijeme spolu – multikulturní výchova a vzdělávání ve školách.....	27
Seznam použitých zdrojů.....	30

Úvod

Téma metodiky „Umíme se bránit nespravedlnosti“ se prolíná všemi níže uvedenými aktivitami. Žák ve zdravém školním prostředí bude umět nespravedlnost rozpoznat, upozornit na ni a účelně se bránit.

Mezi základní pilíře bezpečného prostředí patří znalosti zákonných norem společnosti, do které se tyto děti začleňují. Osvojení si tradic, pravidel chování a samotného prostředí. Také je potřebná znalost stejných atributů prostředí, ze kterých děti přicházejí. To vše se dá zvládnout pozorováním a napodobováním, mají-li děti vhodné vzory.

Stěžejní částí této metodiky je popis adaptačního kurzu pořádaného pro žáky šestých ročníků. Týdenní akce třídních kolektivů má na naší škole již dlouhodobou tradici. Program je v metodice nastíněn pouze v jeho obrysech. Každý adaptační kurz by měl být zpracován vždy nově aktéry, kteří jej povedou. Některé aktivity jsou nepřenosné a autorky našeho kurzu nechtějí, ani nemohou, podrobně popisovat veškeré aktivity kurzu. Jde tedy o návod, jak si vlastní kurz sestavit a v případě, že se v třídním kolektivu nachází žák s OMJ, náležitě jej využít k jeho jednodušší socializaci.

Legislativa pro migranty

Mezinárodní předpisy:

- Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (Sdělení FMZV č. 209/1992 Sb.)
- Úmluva o právech dítěte (Sdělení FMZV č. 104/1991 Sb.)
- Úmluva o právním postavení osob bez státní příslušnosti (Sdělení MZV č. 108/2004 Sb. m. s.)

Unijní právo:

- Smlouva o EU, Smlouva o fungování EU
- Listina základních práv EU

Národní předpisy:

- Listina základních práv a svobod (usnesení předsednictva České národní rady č.2/1993 Sb., o vyhlášení LISTINY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako součásti ústavního pořádku České republiky, ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb.)
- Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 150/2002 Sb., soudní řád správní, ve znění pozdějších předpisů

Normy, které se částečně týkají azylové a migrační politiky a pobytu cizinců v ČR:

- Zákon č. 634/2004 Sb., o správních poplatcích, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 36/1967 Sb. o znalcích a tlumočnících, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 250/2016 Sb. o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich
- Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 85/1996 Sb., o advokacii, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 269/1994 Sb., o Rejstříku trestů, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 104/2013 Sb., o mezinárodní justiční spolupráci ve věcech trestních, ve znění pozdějších předpisů

NA NAŠÍ ŠKOLNÍ A ŽIVOTNÍ DRÁZE STARTUJEM SPOLEČNĚ V PODOLÍ V PRAZE
UMÍME SE BRÁNIT NESPRAVEDLNOSTI

- Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 455/1991 Sb. o živnostenském podnikání (živnostenský zákon), ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění a o změně a doplnění některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 101/2000 Sb. o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 133/2000 Sb. o evidenci obyvatel a rodných číslech a o změně některých zákonů (zákon o evidenci obyvatel), ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 365/2000 Sb. o informačních systémech veřejné správy a o změně některých dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 111/2009 Sb., o základních registrech, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů

1. Základní pojmy

Škola – je instituce, ve které probíhá výchova a vzdělávání žáků, dochází zde k interakcím mezi učiteli a žáky, je stanoven docházkový systém, organizace výuky a hodnocení. Pomocí výchovných a vzdělávacích strategií má formovat osobnosti žáků a připravovat je na jejich profesní a životní dráhu. (Čapek, 2014, s. 12)

Spravedlnost – „Spravedlnost lze obecně definovat jako přesvědčení, jakým způsobem mají být nejrůznější statky (hodnoty, vlastnosti) apod. rozděleny, respektive přerozděleny mezi jedincem a daným společenstvím. Tato definice vychází z běžného chápání, kdy je kupříkladu za nespravedlivý obvykle považován stav, kdy má nějaký jedinec výhodu pouze díky svému původu apod.“ (Bartoničková, 2011, s.257)

Žák s odlišným mateřským jazykem (OMJ)¹ – žák, který je cizinec nebo dítě, které disponuje žádnou či omezenou znalostí češtiny. Těmito žáky mohou být jak děti rodičů s českým státním občanstvím pobývajících delší dobu v zahraničí, tak i děti žijící v České republice, které s rodiči a rodinou komunikují jiným jazykem.

Jak podrobněji identifikovat žáka s OMJ:

- Zjistit úroveň znalostí českého jazyka
- Vědět nakolik se mateřský jazyk liší od českého
- Informovat se, jak dlouho dítě pobývá na území ČR a o jeho předešlých zkušenostech se vzdělávacím systémem, úspěších, na co je zvyklé

Žáci a děti s OMJ se musí nově socializovat, protože opustili svoji rodnou zem, kulturu a tradice. (Inkluzivní škola, 2019, online)

Adaptační (seznamovací) kurz – „cílem je vytvořit stabilní základy sociální skupiny ve třídě, pomoci žákům, aby se vzájemně rychleji seznámili a získali příležitost pracovat společně a poznat také svého třídního učitele i další učitele školy.“ (Gillernová, 2012, s.132)

Migrace – „proces prostorového přemístování osob přes hranice, spojený se změnou místa bydliště na dobu kratší či delší, případně natrvalo. (Vzdělávací program Varianty, 2019, online)

---

¹ V legislativě stále používaný termín: cizinci

2. Vzdělávání žáků s OMJ ve vyučovacích hodinách

Základní škola Nedvědovo náměstí nabízí žákům vyučovací předmět „Učíme se myslet“, kde mohou být jejich otázky i odpovědi zodpovězeny a vyhodnoceny. Základem je metoda Feuersteinova instrumentálního obohacování a také program „Žijeme spolu“.

V mimoškolních aktivitách školy nabízíme např. akci „Expedice Šumava“, „Adaptační kurzy pro snadnější přechod na II. stupeň ZŠ“.

Dále akce třídního učitele „Spíme ve škole“, kde lze využít různá témata např. Velikonoce, Co čte můj spolužák a Jak se u nich vaří apod.) s přespáním celého třídního kolektivu ve škole.

Pro běžné výchovně vzdělávací činnosti je vhodné mít na zřeteli některá doporučení:

Desatero doporučení pro učitele:

1. Formulovat si jazykové cíle, začít např. klíčovými slovy.
2. Zapojovat žáka do společných aktivit, dávat prostor práci ve skupinách, kdy se každý žák musí zapojit.
3. Uvědomovat si, že náš jazyk je pro něj cizí a pátrat po pravidlech jeho mateřského jazyka, pohlížet na jeho chyby s těmito znalostmi.
4. Ptát se žáka, zda rozumí obsahu daného učiva. Předcházet nepochopení, využívat obrázky. Znat jeho přednosti, monitorovat to, co mu jde.
6. Nesrovnávat ho s ostatními žáky, hodnotit každého žáka dle jeho vlastního pokroku, využívat formativní hodnocení.
7. Pracovat s pomůckami, pracovními listy, dalšími materiály, které jsou dostupné. Takové vlastní materiály sdílet.
8. Upravovat si jednotlivá cvičení a úkoly podle potřeb žáků.
9. Poskytovat popisnou zpětnou vazbu.
10. Jazyk, který využívá učitel v hodině je jazykem odborným.

Práce v hodinách s žáky s OMJ vyžaduje vytvoření bezpečného prostředí pro všechny zúčastněné. Také poznání obtížnosti učit se v jiném, než mateřském jazyce je velkým přínosem. Mnohdy spolužáci nespravedlivě hodnotí výsledky spolužáků s OMJ v hodinách. Pokud na „vlastní kůži“ poznají s jakými problémy se jejich spolužáci s OMJ při hodinách potýkají, dost možná změni svůj postoj. Učitelé by měli hledat dostatek námětů a podnětů pro práci se žáky s OMJ.

Matematika

Protože matematické operace, čísla i znaménka jsou univerzální, dá se v matematice velmi snadno zjistit, co žák umí.

Na co se zaměřit: práce ve skupinkách – zadání matematické úlohy v jazyce spolužáka s OMJ, slovníček

možnost textu v angličtině (v jazyce, který se sice učí, ale v textu jsou i matematické výrazy)

Samostatná práce: jsem žák s OMJ a mám ve stejném čase vyřešit příklad, má výhoda je slovníček matematických výrazů

Příklad: „Odečteme – li od poloviny neznámého čísla 4, rozdíl násobíme dvěma, od toho součinu odečteme 4 a výsledek opět násobíme dvěma, dostaneme původní číslo. Vypočtete je.“

„Если вычесть половину неизвестного числа 4, умножим разницу на два, мы вычитаем 4 из произведения и умножим результат на два, получим исходное число. Вычислите их.“ (k textu dodat azbuku, slovník matematických výrazů)

„If we subtract from half the unknown number 4, we multiply the difference by two, we deduct 4 from the product and multiply the result by two, we get the original number. Calculate them.“ (nejdříve dát text bez pomocného slovníčku – je nutné, aby si uvědomili, že i když se daný jazyk učí, umí ho, přesto by měli problémy ve škole v zemi, kde se hovoří anglicky)

Zeměpis

Žáci s OMJ vytvoří referáty o své zemi.	Část přednesou i v mateřském jazyce, spolužáci se snaží svými slovy tuto část reprodukovat.
Všichni žáci dostanou text učiva v cizím jazyce, kterému se pokusí porozumět.	Vytvoří slovníček odborných slov.
Vyučující vyloží látku v cizím jazyce.	Žáci posléze doplňují informace o nové látce do připraveného textu.
Stejnou metodou, aby žáci poznali, jak se v hodinách cítí žáci s OMJ, lze aplikovat ve všech naukových předmětech.	

Učíme se myslet - FIE

Ilustrace	<p>Provést ilustraci můj první den v nové škole – žáka s OMJ a to pozitivně i negativně - poukázat na jev, který může ohrozit bezpečné prostředí žáka s OMJ.</p> <p>Ilustrace lze rozebírat a popisovat jednotlivě a „jejich autor“ může vést diskusi.</p> <p>Autor může rozebrat, popsat a zdůvodnit proč došlo k pozitivnímu přijetí, v případě negativního přijetí popsat v čem je negativní, proč žák s OMJ právě takto reagoval. Diskuse se může vést i na téma, jak mohl reagovat on i okolí, aby se přesto cítil bezpečně</p>
Orientace v prostoru	Orientace v novém prostředí, mapa školy, města, zájmových činností apod.
Instrukce	Jak může instrukce dobře či nedostatečně podaná ohrozit vztahy

Další instrumenty, kde lze zařadit pochopení vytváření bezpečného prostředí s žáky s OMJ i jejich spolužáky jsou – Analytické vnímání, Kategorizace, Porovnávání, Rodinné vztahy.

Ve většině příkladů je vhodné pracovat ve skupinkách (lze i samostatně), ale důležitá je závěrečná diskuse a vyhodnocení závěru poznání.

Český jazyk

Pro názornost uvedeme konkrétní kazuistiku², na níž si ukážeme specifika žáků s OMJ.

Bella je narozena v ČR, ale její maminka je z Botswany a otec z USA. Česky neumí ani matka, ani otec téměř nic a Bella nastupuje do první třídy. Jakým problémům bude čelit?

Prvořadým úkolem pro dívku i ostatní děti s OMJ je naučit se česky mluvit, číst (s porozuměním), psát. Ve stejné době ale bude potřebovat: zapojit se do výuky, projít si nesnadným procesem socializace s dětmi v jazyce, který se teprve učí, naučit se společenskému chování a normám ve třídě i ve škole, které jsou kulturně podmíněné a jsou proto pro ni mnohem vzdálenější než pro děti z majority.

Kognitivní rozvoj dítěte je velmi důležitý. Většinu zásadních představ a myšlenek získávají děti skrze znalost jazyka. Pro Bellu je většina učiva složitěji vnímána než pro žáky hovořící česky.

Zároveň je pro ni jazyk, který je dosud hlavním zdrojem jejího kognitivního rozvoje v rodině, ve škole využitelný málo.

Její nová školní zkušenost, kdy se musí učit nový jazyk a s ním i nová sociokulturní pravidla, zásadním způsobem působí na její identitu.

Takže pro Bellu to znamená, že se musí jako ostatní spolužáci v 1. třídě naučit učit. Navíc je jejím úkolem také „dohnat“ ostatní děti. Jestliže se jí to podaří do konce druhého ročníku, má ve svém vzdělávání vyhráno. Přesto její čeština nebude ještě zdaleka na úrovni ostatních dětí, Bell bude potřebovat soustavnou podporu v obohacování slovní zásoby, ale i v mluvnici a pravopisu.

Pokud se jí však do konce druhého ročníku nepodaří základy češtiny zvládnout, znamená to velký problém pro její následující školní úspěšnost. Učivo dalších ročníků totiž klade velké nároky na znalost češtiny a na vědomosti získané ve škole. A „dohánění“ se stane jejím velkým problémem. Nikdo nečeká. Učiva je čím dál víc. Bella je postavena před pohybující se cíl.

² Osobní údaje žákyně jsou záměrně smyšlené.

Velké plus zaznamenává rodina Belly ve spolupráci s třídní učitelkou, se kterou se dohodla na doučování jazyka českého v případě potřeby.

Sledovala zejména:

Jak se zapojuje ve výuce?

Reaguje na pokyny a aktivitu učitele?

Na co ano, na co ne?

Jak se snaží?

Co jí jde, s čím má naopak potíže?

Jak se zapojuje v kolektivu třídy?

Co dělá o přestávkách, jakým způsobem komunikuje se spolužáky, koho vyhledává, kdo vyhledává ji?

Jaké pokroky dělá v češtině, co už umí?

Jak si říká o to, co potřebuje?

Výtvarná výchova

V rámci aktivit projektu byla vyhlášena výtvarná soutěž.

Téma:	Spravedlnost mýma očima
Kategorie:	7 – 10 let 11 – 15 let
Zadání:	Žáci mají za úkol libovolnou výtvarnou technikou (s výjimkou křídly) na formát papíru A4 nebo A3 namalovat či nakreslit obrázek toho, jak si představují spravedlnost, jak by podle nich měla fungovat nebo co se jim vybaví, když se řekne právo nebo zákon. Způsobu pojetí tématu se meze nekladou.

3. Programy mimo výuku

Spaní ve škole

Aktivita třídního učitele a jeho třídy. Žáci se poznávají v jiném než „školním“ prostředí a v situacích, ve kterých se jednak vzájemně poznávají a jednak seznamují s kulturou a zvyky spolužáků s OMJ.

Poznání neznámého vytváří bezpečnější prostředí jak pro žáky s OMJ, tak i jejich spolužáky.

Koordinátorem procesu, odbourávání bariér mnohdy způsobené neznalostí, je učitel.

Na tuto aktivitu může zvolit libovolná témata, která přiblíží poznání spolužáků.

Téma:	Knihy – noc s Andersenem
Příprava:	Příprava na tuto akci začíná již několik měsíců dopředu. Každý žák si vybere knihu, kterou již má přečtenou, nebo bude číst. Žáci s OMJ si vyberou knihu od autora jejich jazyku. Z knihy vyberou úryvek, který přečtou při prezentaci (žáci s OMJ ve svém jazyce).
Program:	Doporučený termín akce je od pátku do soboty. V pátečním odpolední si vytvoří skupinky a ve skupinkách budou pracovat na „plakátu“ seznamující s jejich knihami a autory (balicí papír, potřeby na kreslení). Je nutné nejen pracovat ve skupince, ale umět se domluvit a najít potřebné informace na internetu. Večer je dobré zařadit do práce ve skupinkách i soutěž v deskových hrách. Součástí programu je i sport (bourá hranice mezi národy) – přehazovaná. Večeře – co jíme u nás – přinesou, nebo nachystají na večeři. Druhý den je věnován prezentaci práce skupinek. Zakončen společným vařením oběda typického v ČR a hodnocením akce.

Velikonoce

Velikonoce jsou největší svátky křesťanů – tedy většiny zemí. Přesto se slaví jinak, mají jiné zvyky. Prostřednictvím tohoto tématu se seznámí se zvyky svých spolužáků. Všichni se seznámí s tradicí těchto svátků, důvodem, proč se slaví, kdy se slaví a jak se slaví u nás. Je dobré opět pracovat ve skupinkách (téma kalendář – popeleční středa, zelený pátek..., jak se určuje datum Velikonočního pondělí, zvyky – barvení vajíček, proč je symbolem vajíčko, zajíček..., pomlázka – možno její pletení atd. Dalším tématem může být slavení Velikonoc a jejich zvyky v jiných zemí.

Součástí může být i společná výroba výrobků na výzdobu třídy.

Po zpracování plakátu na dané téma opět skupinka provede prezentaci.

Večeře, snídaně i oběd je opět v duchu Velikonoc (velikonoční beránek, vajíčková pomazánka, špenát ...)

Vaříme sobě

Opět lze využít, z jaké země jsou naši spolužáci a seznámit je s tradičními jídly mé země a připravit ukázkou. Popřípadě vybrat tradiční jídlo společně, sestavit přehled ingrediencí, získat informace o potravinách, které nejsou známy, provést dle receptu kalkulaci pro daný počet žáků a rozpočet.

Adaptační program

Naše škola pravidelným pořádáním adaptačních kurzů naplňuje cíle inkluze. „Inkluze je takový systém základního vzdělávání, který umožňuje všem dětem navštěvovat běžné základní školy, ideálně v lokalitě jejich bydliště. Učitelé na inkluzivně orientovaných školách musí přistupovat ke každému žákovi individuálně jako k mimořádné osobnosti. Výuka se soustřeďuje zejména na to, aby každý žák plně využíval svůj potenciál a zároveň se naučil komunikovat a spolupracovat s ostatními. Odlišnost žáků³ je zde vnímána jako příležitost k rozvíjení respektu k sobě i ostatním, a ne jako problém či přítěž. Všichni jsou vnímáni jako jedinci, kteří vykazují potřebu zohledňovat svá specifika. Jedním z hlavních cílů je připravit žáky na kvalitní a úspěšný život v současné moderní společnosti, která samozřejmě schopnost fungovat v inkluzivním prostředí předpokládá.“ (Tannenbergerová, 2016, s. 35)

Realizace adaptačního kurzu je postavena na znalosti jednotlivých fází skupiny a naplánovaný program tomu musí odpovídat. Počáteční a nástupní fáze je nesmírně důležitá pro průběh dalšího dění ve skupině. Ale i zakončení kurzu má svůj význam. Vytváří poslední dojem z kurzu, zůstává snadněji uchován v paměti. Vyplatí se jej velmi dobře a pečlivě promyslet a zrežimovat, protože špatný konec může ovlivnit celý kurz a naopak.

I. Fáze „Orientace a první kontakt, příchod“

Znaky skupinové dynamiky:

- Nejistota jednotlivých členů
- Zdržlivost
- Zachování odstupů a ochrany
- Žádné pevné svazky
- „Zaškatulkování“ ostatních účastníků
- Hledání platných norem
- Projevy navyklých způsobů chování
- Testování vedoucího (učitele, vychovatele, trenéra)

³ Tedy i žáků s OMJ

Cíle intervencí:

- Vyjasnění očekávání
- Odbourání obav
- Umožnění pozitivních zkušeností
- Vzájemné poznávání

II. Fáze „Boj o moc a kontrola, kvašení“

Znaky skupinové dynamiky:

- Členové se stávají osobnějším
- Vliv jedince na dění
- Tahanice o témata a věcné obsahy
- Snahy o nalezení vlastní pozice
- Kritika ostatních účastníků
- Boje o status, manévrování k jeho uhájení
- Diskuse o chování vedoucího
- Vytváření podskupin

Cíle intervencí:

- Připustit soupeření a obsazení pozic
- Vymezit rámec kurzu
- Vypracovat pravidla vzájemného kontaktu
- Vyjasnit vlastní pozice vedoucího

III. Fáze „Důvěrnost a intimita, vyjasnění“

Znaky skupinové dynamiky:

- Ustupuje přehnaně konkurenční prostředí
- Otevřená komunikace

- Spolupráce se zintenzivňuje
- Výměna nápadů, názorů
- Ujasnění potřeb
- Akceptace druhých
- Rozvoj systému vztahů
- Pomalu se vytvářející pocit sounáležitosti
- Budování mezilidských vztahů

Cíle intervencí:

- Volný rozvoj jedince a skupiny
- Přenášení odpovědnosti
- Podporovat komunikaci a kooperaci
- Přicházet s vlastními myšlenkami a schopnostmi

IV. Fáze „Diferenciace, jednání“

Znaky skupinové dynamiky:

- Skupina je plně práceschopná
- Silná soudržnost skupiny
- Identifikace jednotlivce se skupinou
- Zvýšená ochota jednotlivce dávat
- Opravdový pocit sounáležitosti
- **Jsou akceptovány odlišnosti osob**
- Úkol skupiny je na prvním místě

Cíle intervencí:

- Vědomé zacházení se silnými a slabými stránkami
- Otevřenost skupinových procesů
- Umožnit nové, i emocionální zkušenosti

Téma: Pro pořádání adaptačních kurzů jsme zvolili téma Vánoce. V průběhu kurzu procházíme adventním časem, který nabízí mnoho námětů k společným aktivitám, které rozvíjejí základní klíčové kompetence žáků a podílejí se na tvorbě nového třídního kolektivu. Téma zvolily autorky programu prvního pořádaného kurzu: Mgr. Gabriela Janovská, Mgr. Simona Hedbávná, Bc. Monika Židlická. Žáci s OMJ prožijí se svým třídním kolektivem české Vánoce se všemi zvyky a tradicemi, nasají pravou atmosféru nejdůležitějším svátkům v roce. Zároveň mají možnost v rámci některých aktivit představit „jejich Vánoce“.

Příprava: Cílování a tvorba základní myšlenky:

Specifikace základní myšlenky definuje, jakou akci, jak a pro koho chceme sestavit.

Adaptační kurz je určen pro žáky šestých tříd, kteří vstupují na II. stupeň základní školy. Kurz by jim měl usnadnit proces adaptace na nově vzniklý kolektiv⁴. Žáci se mohou lépe seznámit s třídním učitelem a dalšími pedagogy vyskytujícími se v těchto třídách.

Specifikace cílové skupiny:

Důležitou fází je uvědomění si, pro koho akci pořádáme. Potom je snadnější reagovat na potřeby a zájmy účastníků při sestavování programu.

Pokud víme, že v nově vzniklém třídním kolektivě se nacházejí žáci s OMJ, zařadíme hry a činnosti se zaměřením na multikulturní výchovu. Pro žáky plaveckých tříd, bude program pohybově náročnější apod.

⁴ Často dochází ke spojování tříd, změnám kvůli plaveckým (sportovním) třídám apod.

Stanovení cílů:

Stanovit si cíle je základní úkon před realizací akce. Definované cíle korespondují se zařazenými aktivitami a pomáhají při hodnocení úspěšnosti akce.

Náš realizační tým využil metodu brainstorming. Vzniklé nápady byly zapisovány a využity v sestavování celého programu.

Sestavení realizačního týmu a role v týmu:

Záleží na správném složení týmu. Při skládání týmu je třeba brát v úvahu tři faktory:

- Odborná kvalifikace
- Osobnostní profil
- Předpoklady pro týmovou práci

(Krüger, 2004, s. 34)

Náš tým pedagogů vždy deleguje ředitel školy. Vedoucí adaptačního kurzu je třídní učitel, členové jsou z řad pedagogů vyučujících v daném třídním kolektivu, vychovatelé školních družin nebo trenéři, se kterými se budou žáci dále setkávat v rámci školního života (lyžařské kurzy, vodácké kurzy). Třídní učitel by měl zaujmout pozici vedoucího týmu, upevňuje si tak budoucí pozici.

Sestavení programu, dramaturgie akce:

Program je sestavován do předem připraveného časového harmonogramu. Při vytváření scénáře se už záměrně pracuje s atmosférou.

Adaptační kurz našich třídních kolektivů vždy graduje 5. den (Štědrý den) a 6. den (Silvestr). Nejintenzivnější je přechod těchto dvou dnů. Kouzlo Štědrého dne s intenzivním emočním programem, se mění v bujaré veselí silvestrovského dne.

Zajištění ubytování, stravování a dalších služeb:

Objekt by měl především splňovat:

- Realizaci zvoleného programu
- Vhodnou atmosféru

- Kvalitní stravování (možnost výběru a přizpůsobení jídelníčku programu)
- Cena (musí být přijatelná pro zákonné zástupce žáků, aby nepřekračovala jejich finanční možnosti)

Naše adaptační kurzy pořádáme již mnoho let v šumavském hotelu. Splňuje všechny parametry pro pořádání adaptačních kurzů, personál je ochotný na program spolupracovat, poloha hotelu zahrnuje různorodé terény k pořádání her, kvalita ubytování i stravování je na vysoké úrovni, to vše za výhodnou cenu.

Tvorba rozpočtu:

Základním prostředkem pro stanovení ceny akce je tvorba rozpočtu. Výdaje tvoří všechny naše náklady spojené s přípravou a realizací kurzu.

- Příprava a nákup pomůcek, materiálu k aktivitám, odměn, diplomů, tisk materiálů
- Doprava
- Ubytování
- Strava
- Občerstvení na výletech
- Rezerva

Propagace:

Informační leták pro naše žáky a jejich zákonné zástupce by měl obsahovat:

CO? Stručně charakterizovat účel akce.

KDY a KDE? Termín a místo konání.

KDO? Kdo akci povede, kdo se účastní

KONTAKT: Telefonní číslo nejlépe na třídního učitele, hospodářku kvůli platbě akce

ZPŮSOB PŘIHLÁŠENÍ: Formulář se závaznou přihláškou.

PROHLÁŠENÍ O BEZINFEKČNOSTI, POTVRZENÍ OD LÉKÁŘE
O ZDRAVOTNÍ ZPŮSOBILOSTI. (Hanus, 2009, s. 129 -178)

Program: Během celého adaptačního kurzu probíhá několik hlavních aktivit. Jde především o soutěžení týmů mezi sebou. Ve společenské místnosti je namalovaný **Vánoční strom**, na něm vede několik cest od dárku pod stromem, až po hvězdu na vrcholu. Každý tým má svoji cestu, po níž se snaží vystoupat vzhůru pomocí bodů za jednotlivé aktivity. Tým nejvíce přiblížený k hvězdě na konci kurzu vyhrává. I přesto, že adaptační kurz by neměl obsahovat soutěživé aktivity, je v malé míře zařazujeme. Dle našeho názoru díky tomu získá program větší dynamiku.

Hodnocení – každovečerní rituál. Na předem připravený arch papíru jsou zaznamenávána hodnocení každého dne. Začíná vedoucí kurzu, připomene aktivity dne, shrne dosavadní průběh akce a na připravený arch fixem pomocí „smajlíka“ pocit z uplynulého dne zaznamená. Poté předá fix jednomu z účastníků a zdůvodní proč právě jemu. Ten provede hodnocení s komentářem a předá dalšímu⁵. Při této aktivitě je důležité navodit vhodnou atmosféru. Lze využít např. svíček na adventním věnci, podbarvení hudbou apod. Tato aktivita se velmi osvědčila. Musí být však prováděna velmi citlivě a pro pedagogy je tato aktivita poměrně náročná. Nejdůležitější je hned u prvního hodnocení navodit správnou atmosféru a vlastním příkladem předvést, jak by takové hodnocení dne mohlo vypadat. Fix poté předat někomu komunikačně schopnému, aby se linka dále rozvíjela. Špatně provedená aktivita může sklouznout k pouhému „den se mi líbil, nelíbil 😊 😞“ a to není cílem.

Hra **TAJNÝ PŘÍTEL** je vyhlášena první den odpoledne. Každý si vylosuje jméno jednoho z účastníků, aniž by prozradil, koho si vylosoval. Do ukončení hry probíhající většinou několik dní (záleží na herním vývoji) se účastník snaží dělat vylosovanému „tajného přítele“. Fantazii se meze nekladou, od bonbonku na polštáři před spaním, po nalévání čaje, otevírání dveří, úsměvů a podpory při hrách. Hráč se musí snažit, aby jej vylosovaný účastník hned neodhalil. Lze posílat i tajnou poštu přes pošťáka⁶. Hra je ukončena

⁵ Všichni pedagogové jsou do této aktivity samozřejmě zařazeni také. Jejich úkolem je nejen hodnotit, ale i citlivě korigovat pořadí předávání slova tak, aby sociálně slabší účastníci stále nepřistupovali k hodnocení jako poslední. Tzn. pedagog předá fix někomu méně oblíbenému takovým způsobem, aby si ostatní účastníci tuto manipulaci neuvědomovali.

⁶ Jeden z pedagogů je delegován do funkce pošťáka. Poštu pak do vytvořených schránek na dveřích vkládá on. Je menší šance, že budou „tajní přátelé“ odhaleni příliš brzy.

ve chvíli, kdy jsou téměř všichni „tajní přátelé“ odhaleni. Cílem hry není odhalit „tajné přátele“ co nejdříve, ale naopak se co nejlepším přítelem stát.

1. DEN – příjezdový

Program příjezdového dne je zaměřen zejména na seznámení žáků s okolím, jsou stanovena pravidla kurzu, vysvětleno pravidlo STOP pro aktivitu, které se žák z nějakého důvodu nechce zúčastnit. Dále jsou zařazovány činnosti vedoucí k seznámení, uvolnění atmosféry pomocí jednoduchých soutěživých her.

- seznámení s okolím
- ubytování, výroba označení pokojů a poštovních schránek pro hru „Tajný přítel“
- Aktivity – „Co očekávám, čeho se bojím“.
- Tvorba pravidel kurzu
- „Hry bez hranic“
- Seznamovací hry („Podpisovka, Poznej se ve dvojicích, Vyměň se kdo...“)
- Večerní rituál – hodnocení dne

Cíl programu: dobré naplánování aktivit, patrná jasná struktura, seznamovací hry, aktivity ve dvojicích, vyjasnění pravidel, dohodnutí „pravidel hry“

2. DEN – sv. Barbora

Pověst o sv. Barboře vypráví o dívce vychovávané pohanských obchodníkem. Barbora chtěla svůj život zasvětit Kristu, proto ji otec nechal zavřít do věže. Barboře se podařilo utéct. Utíkala ke skále, která se před ní otevřela a dívku ukryla. Otec ji pomocí lsti přeci jen dokázal ze skály vylákat a odvléct před soud. On sám ji potom ut' al hlavu. Sv. Barbora se stala patronkou havířů, dělostřelců, hasičů, tunelářů a ochránkyní věží.

- Sestavování pověsti – doplňování textů o sv. Barboře
- „Dobývání věže“

- „Hledání pokladu“
- „Básně k otevření skály“ – tvorba říkanek, básniček
- „Překážková dráha horníků“
- „Labyrint v tunelech“
- „Hry na sněhu“ – pokud počasí nepřeje, hrajeme s papírovými koulemi
- Vyhlášení hry „Tajný přítel“
- „Trhání barborek“
- Výroba dárků ze zažehlovacích korálek (příprava na Štědrý den)
- Večerní rituál – hodnocení dne

Cíl programu: Hry založené na silných stránkách jednotlivce, soutěživé hry, hry vyžadující šikovnost, učební „kolečko“, cvičení zaměřené na komunikaci.

3. DEN – Mikuláš

Mikuláš, čert a anděl chodí každý rok, aby dětem rozdali sladkosti a drobné dárky. Legenda o sv. Mikuláši praví, že obdaroval tři dcery zadluženého otce. Po tři noci jim otevřeným oknem vhadzoval do ložnice peníze, a tak je zachránil. Mikuláš s nadílkou chodí dle dávných tradic v předvečer svého svátku.

- „Boj o život“ – čertovská honička
- „Běhací scrable“ – sázky s čertem
- „Běh územím pekla“
- Vyhlášení konkurzu na natáčení pohádky „S čerty nejsou žerty“ – filmový štáb představují pedagogové, účastníci se pomocí nejrůznějších úkolů snaží o získání rolí Adélky, Petra, Janka, Angelíny a Lucifera. Jde o odpoledne plné legrace. Účastníci dostanou přidělená čísla, stejně jako na opravdovém konkurzu. Role jsou již předem rozděleny, tak aby vznikla družstva Adélek, Angelín... Nic netušící účastníci si před večerí přečtou své role na vyvěšeném papíře.

- Výroba kostýmů – dle přidělených rolí
- Večer na téma: „Natáčení pohádky s Čerty nejsou žerty“ – jde o společenský večer. Moderují ho pedagogové v roli andělů. Každá skupinka dle přidělených rolí postupně plní jeden úkol. Večer je doprovázen hudbou a soutěžením jednotlivých týmů. Celý program končí poselstvím andělů. Použijí poslední slova z této pohádky: „Ať už peklo bylo nebo nebylo, vymyšleno bylo dobře. Když se kolem rozhlédneme, vidíme, že ještě dneska spousta lidí peklo chybí. To víte, nikdy nedělá dobře, když si někdo může myslet, že zlo zůstane nepotrestáno.“
- Mikulášská nadílka za okny všech pokojů ubytovaných účastníků
- Večerní rituál – hodnocení dne

Cíl programu: hraní rolí, cvičení kooperace.

4.DEN – sv. Lucie

Lucie je považována za symbol čistoty. Podle lidové tradice platil v den jejího svátku zákaz předení lnu. Lucie, které při obchůzkách kontrolovaly domácnosti měly na sobě bílé pláště a navlhčený obličej nafoukanou moukou. V předvečer Luciina svátku nastává jedna z nejtemnějších nocí. Lucie byla považována za mocnou ochranitelku před kouzly této noci.

- Příprava adventu – výroba betlémů ze slané těsta
- Zdobení oken
- Zdobení stromečku ve společenské místnosti
- Výroba adventních věnců
- Hra „Nákup Vánočních dárků“ – týmový závod
- Hra „Výlov kaprů“
- Večerní rituál

Cíl programu: spolupráce a komunikace v týmu, cvičení trpělivosti a sebevládní

5. DEN – Štědrý den

- Poznávání pohádek
- „Úklid domácností“ – hra pro rozvoj paměti
- „Cesta za kometou“ – vědecká přísloví v terénu
- Dodělávání adventních věnců
- Zdobení stromečku zvířátkům v lese
- Štědrovečerní večere – zvyky, tradice českých Vánoc
- Rozdávání dárků pod stromečkem
- Hra „Pozdravy z celého světa“
- Večerní zpěv koled venku „půlnoční“
- Večerní rituál – hodnocení dne

Noční přechod z pohodové vánoční atmosféry na silvestrovské veselí – noční bojová hra „Stávej, běží ti čas“

Cíl programu: Poskytování zpětné vazby, cvičení skupinové dynamiky hlubšího dosahu, simulační hry, organizování společných akcí.

(Belz, 2015, s. 54 – 56)

6. DEN – Silvestr

Silvestrovské oslavy se konají vždy poslední den v roce, tedy i poslední den našeho kurzu.

- Hra na motivy hry „Den Trifidů“
- Praktický nácvik první pomoci – silvestrovské úrazy
- Stavba domků z papíru pro děti bez domova
- Hra „Ohňostroj“
- Soutěž o nejzábavnější scénku
- Tvorba třídní vlajky

- Malování tělem v týmech
- Večerní rituál – hodnocení celého kurzu, vyhlášení výsledků
- Silvestrovská diskotéka s odpočítáváním začátku nového třídního kolektivu, dětským šampaňským. Novoroční proslov třídního učitele.

Cíl programu: sebehodnocení, ohlédnutí se za spoluprací, atmosférou, snaha přenést pozitivní energii kurzu do školního života.

„Pozitivně prožívané sociální klima vyvolává spokojenost se školou, angažovanost a radost z učení a snižuje množství školní zátěže a strach ze školy, zatímco očekávání velké disciplíny a dodržování restriktivních norem vede k nespokojenosti, nesouhlasu a zvyšování strachu.“ (Grecmanová, 2008, s. 93)

Výchovné a vzdělávací strategie:

Programy mimo výuku mají pozitivně ovlivňovat školní život ve třídách a rozvíjet klíčové kompetence pro základní vzdělávání. Připravené hry, činnosti, pohybové aktivity podporují žáky v:

- Tvůrčích činnostech
- Pozorování různých jevů v sociální skupině
- Samostatném vyhodnocování a užití vhodných vzorců chování v budoucnu⁷
- Chápaní problému a jeho řešení
- Vytrvání a konečném řešení problému
- Samostatném řešení problému
- Vykonání uvážlivých rozhodnutí
- Hodnocení svých rozhodnutí a činů, dokázat je zhodnotit před ostatními⁸

---

⁷ Kompetence k učení

⁸ Kompetence k řešení problémů

- Všestranné a účinné komunikaci
- Obhajování a argumentaci vlastních názorů
- Respektování názoru druhých
- Společném soužití a toleranci
- Ohleduplnosti k odlišným kulturám
- Komunikačních dovednostech a prezentaci vlastní činnosti⁹

- Týmové spolupráci a respektu sebe i druhých
- Naslouchání a respektování názoru jiných lidí
- Utváření dobrého klimatu třídních kolektivů
- Nastavení a dodržování třídních a školních pravidel¹⁰

- Uplatňování svých práv a plnění povinností
- Ochrana zdraví jak bio, psycho, eko, sociální pohody
- Smyslu pro kulturu a tvořivost
- Pochopení základních ekologických souvislostí a environmentálních problémů¹¹

- Upevňování správných pracovních návyků
- Využívání účinných metod proti stresu
- Vhodném využívání volného času¹²

---

⁹ Kompetence komunikativní

¹⁰ Kompetence sociální a personální

¹¹ Kompetence občanské

¹² Kompetence pracovní

Využité výstupy (V) a průřezová témata (PT) z ŠVP Brána k poznání

Vzdělávací obor	Ročník	Výstup/průřezové téma
Výchova k občanství	6. ročník	V: Zaujímá aktivní postoj vůči nesnášenlivosti
Výchova k občanství	8. ročník	V: Popíše, jak lze usměrňovat a kultivovat charakterové a volní vlastnosti
Výchova k občanství	9. ročník	PT: Multikulturalita jako prostředek vzájemného obohacování.
Zeměpis	8. ročník	V: Vymezí a lokalizuje místní oblast (region) podle místa bydliště nebo školy
Zeměpis	9. ročník	V: Posoudí na přiměřené úrovni prostorovou organizaci světové populace, její rozložení, strukturu, růst, pohyby a dynamiku růstu pohybu, zhodnotí na vybraných příkladech mozaiku multikulturního světa
Výchova ke zdraví	7. ročník	V: Respektuje pravidla mezilidských vztahů. V: Uvede vlivy působící na vztahy ve skupině a jejich dopad na zdraví jedince.

4. Žijeme spolu – multikulturní výchova a vzdělávání ve školách

Multikulturní výchova v základním vzdělávání seznamuje žáky s rozmanitostí různých kultur, jejich tradicemi a hodnotami. Žáci pak mohou lépe vnímat vlastní kulturní identitu, tradice a hodnoty.

- Poznávání vlastního kulturního zakotvení
- Porozumění odlišným kulturám
- Rozvoj smyslu pro spravedlnost, solidaritu a toleranci
- Chápání a respektování sociokulturní rozmanitosti
- Poznávání kultur celé společnosti
- Seznamuje majoritní většinu se základními specifiky ostatních národností žijících ve společném státě
- Pomáhá budovat vzájemný respekt, společné aktivity a spolupráci

Mediální výchova se dotýká i školního života, mezilidských vztahů ve škole:

učitelé

žáci

škola	rodina
škola	místní komunita
žák	žák

Mediální výchova se prolíná všemi vzdělávacími oblastmi. Největší vazbu má na:

- Jazyk a jazyková komunikace
- Člověk a společnost
- Informační a komunikační technologie
- Umění a kultura
- Člověk a zdraví

- Člověk a příroda (Zeměpis)

Tematické okruhy průřezového tématu:

- Kulturní diference
- Lidské vztahy
- Etnický původ
- Multikulturalita
- Princip sociálního smíru a solidarity

(RVP ZV, 2017, s. 133 – 135)

Dvě základní koncepce multikulturní výchovy dle Průchy:

- Proces, jehož prostřednictvím si jednotlivec vytváří způsoby svého pozitivního jednání a hodnocení odlišných kultur a systémů a na tomto základě regulovat své chování k příslušníkům jiných kultur.
- Konkrétní vzdělávání, které zabezpečuje žákům z etnických, rasových, náboženských a jiných minorit takové učební prostředí a vzdělávací obsahy, jež jsou přizpůsobeny specifickým jazykovým a kulturním potřebám těchto žáků. (Bendl, 2015, s. 271)

Metody multikulturní výchovy:

- **Diskusní metody** – „Diskuse je vzájemným rozhovorem mezi všemi členy skupiny, v němž jde o vyjasnění stanovené problematiky.“ (Skalková, 2007, s. 191) Žáci se musí na řešení dané problematiky předem připravit, musí znát téma, o kterém budou diskutovat. Metoda umožňuje žákům vhled, nové poznatky a zároveň rozvoj komunikačních dovedností. Žáci přemýšlejí o vlastních příspěvcích, ale vyslechnou a akceptují i příspěvky svých spolužáků. Koncentrují pozornost, pozorně a trpělivě naslouchají druhým, snaží se pružně reagovat, formulují přesně svá stanoviska. Učitel pozoruje a řídí diskusi. Navozuje podmínky pro rozvinutí bezprostředních vztahů mezi diskutujícími žáky. Udržuje linku hlavního tématu. Nesprávné názory, argumenty trpělivě uvádí na pravou míru. V závěru vede ke zhodnocení, shrnutí, doplní mezery, zdůrazní základní zobecnění.
- **Brainstroming (burza nápadů)** – „Slouží k hledání nových řešení problémů. Vyžaduje, aby všichni její účastníci v průběhu stanoveného času (např. 10 min.) zformulovali co nejvíce spontánních nápadů k danému problému.“ (Skalková, 2007,

s. 192 – 193) Jednotlivé náměty žáci v průběhu činnosti nekomentují, vyjadřují se až po uplynutí časového limitu. Nápady jsou zapisovány na tabuli či list papíru.

- **Inscenační metody** – „Podstata inscenačních metod spočívá v hraní rolí osob zúčastněných v určité simulované sociální situaci.“ (Skalková, 2007, s. 201) Roli si žák zvolí nebo je mu přidělena.
- **Metody kritického myšlení** – Snaha o kvalitnější vyučování založené na vlastním myšlení a úsudku. Uchopení myšlenky a její důsledné prozkoumání. Porovnávání s opačným názorem. Vychází z koncepce konstruktivistické psychologie a pedagogiky. Žák si pomocí svých zkušeností a zážitků a vlastních znalostí sám vyvodí závěry. Žáci dokážou přiměřeně svému věku své názory vysvětlit a obhájit. (Fasnerová, 2018, s.223)

Seznam použitých zdrojů

BARTONÍČKOVÁ, Klára. *Občanský a společenskovední základ - přehled středoškolského učiva*. Brno: Computer Press, 2011. Maturity. ISBN 978-80-251-2631-8.

BELZ, Horst a Marco SIEGRIST. *Klíčové kompetence a jejich rozvíjení: východiska, metody, cvičení a hry*. Vyd. 3. Přeložil Dana LISÁ. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80262-0846-4.

BENDL, Stanislav. *Vychovatelství: učebnice teoretických základů oboru*. Praha: Grada, 2015. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-4248-9.

ČAPEK, Robert. *Odměny a tresty ve školní praxi: kázeňské strategie, zásady odměňování a trestání, hodnocení a klasifikace, podpora a motivace žáků*. 2., přeprac. vyd. Praha: Grada, 2014. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-4639-5.

FASNEROVÁ, Martina. *Prvopočáteční čtení a psaní*. Praha: Grada, 2018. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-271-0289-1.

GILLERNOVÁ, Ilona a Lenka KREJČOVÁ. *Sociální dovednosti ve škole*. Praha: Grada, 2012. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-3472-9.

GRECMANOVÁ, Helena. *Klima školy: soubor dotazníků pro učitele, žáky a rodiče*. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, 2012. Evaluační nástroje. ISBN 978-80-87063-80-4.

HANUŠ, Radek a Lenka CHYTILOVÁ. *Zážitkově pedagogické učení*. Praha: Grada, 2009. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-2816-2.

Inkluzivní škola. [online]2019[citováno 23.5.2019] Dostupné z <<https://www.inkluzivniskola.cz/deti-zaci-s-omj>>

Kolektiv autorů. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. Praha: MŠMT, 2017.

Kolektiv autorů. *Školní vzdělávací program Brána k poznání*. 2016

KRÜGER, Wolfgang. *Vedení týmů: jak sestavit, organizovat a povzbuzovat pracovní tým*. Praha: Grada, 2004. Poradce pro praxi. ISBN 80-247-0780-2.

SKALKOVÁ, Jarmila. *Obecná didaktika: vyučovací proces, učivo a jeho výběr, metody, organizační formy vyučování*. Praha: Grada, 2007. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-1821-7.

TANNENBERGEROVÁ, Monika. *Průvodce školní inkluzí, aneb, Jak vypadá kvalitní základní škola současnosti?*. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7552-008-1.

Vzdělávací program - Varianty. [online]2019[citováno 27.5.2019] Dostupné z <<https://www.varianty.cz/slovnicek-pojmu/25-migrace>>